

Iwona Grabczak (Muzeum Historii Kielc)

Edukacja międzykulturowa w świetle projektów edukacyjnych Muzeum Historii Kielc w latach 2009-2018

Edukacja międzykulturowa odwołuje się do pojęcia kultury i wskazuje na istnienie równoprawnych kultur. Kultury te podlegają zmianom w wyniku procesu transmisji wartości i wzorów, a każda forma poznania z perspektywy własnego kręgu kulturowego jest elementem rozwoju. W rozumieniu edukacji międzykulturowej każda cecha społeczno-kulturowa może stanowić kryterium postrzegania siebie i innych w kategoriach różnic czy odmienności, stąd też działania edukacyjne powinny uwzględniać różnice kulturowe oraz te warunkowane pozaetnicznie¹

W edukacji międzykulturowej nie chodzi o zacieranie różnic, ale o świadomość ich istnienia, a także poznawanie, akceptowanie, przyjmowanie cech innej kultury. Edukację międzykulturową postrzegamy w kategoriach edukacji spotkania kultur lub edukacji konfliktu². Wiąże się to zarówno z dialogiem w warunkach spotkania kultur, jak i poszukiwaniem prób twórczego rozwiązywania konfliktów. Idea edukacji międzykulturowej oparta jest na paradygmacie współistnienia, który zakładał możliwość własnego rozwoju w wyniku dokonujących się procesów wewnętrznych, dialogu, porozumienia, negocjacji, kooperacji. Przywraca on wiarę w moc człowieka, w jego moc wewnętrzną i jego wrażliwość na potrzeby Innego. Bycie „między” nakłada na jednostkę przyjęcie normatywnych funkcji kultury, oparcie się na własnych możliwościach³.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż międzykulturowa edukacja nie ogranicza się tylko do przekazu i nabywania wiedzy, ale jest czynnikiem jej tworzenia. Miało to miejsce w szczególności, gdy jej uczestnicy poznają siebie, własną wielopłaszczyznową tożsamość oraz nadają znaczenie i sens sytuacjom międzykulturowym, które zachodzą w toku międzykulturowego uczenia się⁴. Treści międzykulturowej edukacji mogą być realizowane na podstawie programu bądź założeń projektu edukacyjnego (mniej lub bardziej sformalizowane), przy wykorzystaniu różnych

1 J. Nikitorowicz, *Projektowanie edukacji międzykulturowej w perspektywie demokracji i integracji europejskiej*, w: *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, Białystok 1999, s. 25.

2 E. Kantowicz, *Společne włączanie i integracja – wyzwaniem dla pedagogów i pracowników socjalnych*, w: *Wykluczenie i marginalizacja społeczna. Wokół problemów diagnostycznych i re-integracji psychospołecznej*, red. K. Białobrzęska, S. Kawula, Toruń 2006, s. 13.

3 J. Nikitorowicz, *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok 2005, s. 69.

4 L. Korporowicz, *Wielokulturowość a międzykulturowość: od reakcji do interakcji*, w: *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997, s. 64–72.

form. Należą do nich: warsztaty edukacyjne, szkolenia, koncerty, wystawy itp. Międzykulturowa edukacja służy pogłębianiu przemysłów jej odbiorców na temat kultury i problemów „obcych” i „innych”, przewartościowaniu sposobu ich postrzegania oraz pracy nad postawami i zachowaniami⁵.

Muzeum Historii Kielc w latach 2009–2018 podejmowało wiele projektów w zakresie edukacji międzykulturowej. Wynikały one z historii miasta na przełomie XIX/ XX w. Kielce to miasto z bogatą przeszłością, w której mniejszości narodowe i etniczne współtworzyły i wpływały na historię, kulturę, tradycję miasta i jego mieszkańców. Pierwszą znaczącą mniejszością, która pojawiła się na terenie miasta była mniejszość niemiecka. Pojawiła się w mieście w pierwszej połowie XIX stulecia. Co ciekawe, kilkuletnie rządy administracji austriackiej na przełomie XVIII i XIX wieku nie pozostawiły zmian w strukturze narodowościowej miasta. Po prostu po jej zakończeniu urzędnicy austriaccy wyjechali z Kielc. Trwalej zaznaczyła swoją obecność w życiu miasta grupa specjalistów niemieckich, z Saksonii, której władca, Fryderyk August, był przez jakiś czas księciem warszawskim. Przyjeżdżali głównie z Saksonii i jej przodującego ośrodka górnictwa i hutnictwa kruszcowego – Freiberga, w wyniku starań Staszica, i zatrudnieni w powołanej do życia w Kielcach w 1816 r. Głównej Dyrekcji Górniczej i powiązanej z nią Szkole Akademiczno-Górnictwa⁶.

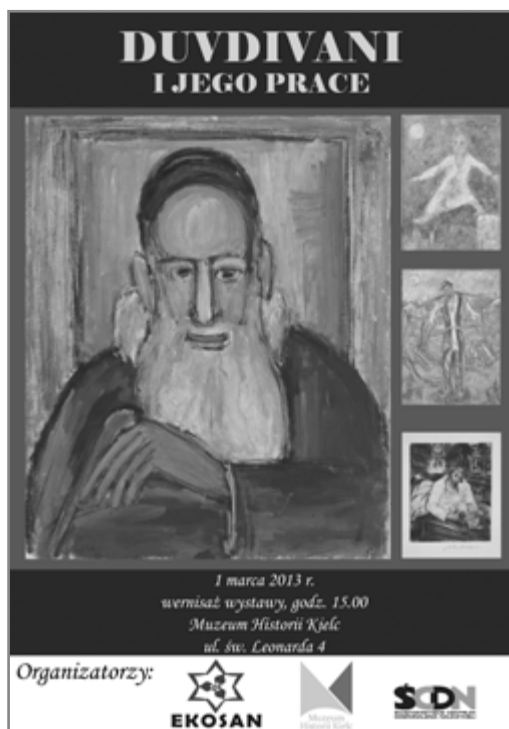
Druga mniejszość, o której należy napisać, to mniejszość żydowska. Do połowy XIX w. Żydzi nie mogli osiedlać się w Kielcach. Liczba przebywających czasowo w mieście kupców i przedsiębiorców żydowskich była zmienna, decydowała o niej ogólna sytuacja w kraju i stosunek władz carskich do tej społeczności. Otwarcie Kielc dla osadnictwa żydowskiego przed powstaniem styczniowym oraz przywrócenie siedziby guberni w 1867 r. Podniesienie Kielc do rangi miasta gubernialnego wzmogło po 1867 r. falę osadnictwa. Kolejny duży ruch osadniczy obserwujemy w okresie I wojny światowej i tuż po niej. Do miasta napływał element różny, na ogół jednak biedny. Społeczność ta zamieszkiwała w bocznych ulicach miasta, takich jak: Targowa, Kozia, Pocieszka i Nowy Świat. Bogatsi osiedlali się w centrum miasta, wybierając miejsca dogodne głównie dla handlu. Ponieważ Magistrat nie stosował tu żadnych ograniczeń, Żydzi zamieszkiwali we wszystkich dzielnicach. Największe ich skupisko powstało na przedmieściu Nowy Świat. Przebywanie w środowisku polskim, stanowiącym 70% ludności miasta, musiało wpływać na tę część Żydów, która myślała o awansie społecznym. Z biegiem lat wyrosła w Kielcach grupa Żydów spolszczonych: Zagajskich, Rzędowskich, Paradistalów, Szperów, Lewich, Freimanów, Rozenbergów, Hassenbeinów, Kaminerów, lecz była to grupa niewielka⁷.

5 G. Żuk, *Edukacja muzealna i nowe media*, w: *Animacja działań kulturalnych – wyzwanie współczesności*, red. Małgorzata Latoch-Zielińska, Warszawa 2010, s. 98.

6 J. Szczepański, *Mniejszość niemiecka w Kielcach*, w: *Kielce przez stulecia*, red. J.A. Adamczyk, J. Główna, Kielce 2014, s. 184.

7 K. Urbański *Społeczeństwo żydowskie w Kielcach w latach 1862–1939*, w: „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 1986/1987, t. 15, s. 156.

Projekt plakatu do wystawy „Duvdivani i jego prace”, projekt graficzny afisza Marta Jońca, 2013 r.

Projekt plakatu do Dni Kultury Żydowskiej, projekt graficzny afisza Alicja Ciosek, 2016 r.

Trzecią grupę stanowili Rosjanie. Przybyli tu po kongresie wiedeńskim w 1815 r., bo Kielce weszły wówczas w skład Królestwa Polskiego, nad którym władzę sprawował car rosyjski. Dlatego przyjeżdżali tu przede wszystkim urzędnicy państwowi, których i tak trzeba było zachęcać specjalnymi dodatkami do pensji. Do tego władze carskie traktowały trzy lata pracy w Królestwie Polskim jak cztery lata pracy w Rosji⁸. Na początku XX w. było w Kielcach około 1,5 tys. Rosjan (nie licząc żołnierzy garnizonu kieleckiego). Po I wojnie światowej ewakuowano ich, w mieście pozostała nieliczna grupa Rosjan. Pozostawili ślady swojej obecności w Kielcach. Przede wszystkim cerkiew, która dzisiaj jest kościołem garnizonowym, ale też prawosławny cmentarz, budynki po starych koszarach przy ul. Głowackiego, Żeromskiego czy Prostej.

Historia tych mniejszości wpisana jest w naszą kulturę. Działania muzeum miały na celu poznanie i przybliżenie ich inności, poznanie zwyczajów, kultury oraz odszukanie wspólnych korzeni.

Edukację międzykulturową realizowano w latach 2009–2018: Dni Kultury Żydowskiej, Dni Kultury Niemieckiej, Dni Kultury Niemieckiej. W początkowym okresie wydarzenia poświęcone były mniejszości żydowskiej. Były to spotkania kilkudniowe, realizowane w czwartek, piątek i sobotę, w godzinach porannych oraz wieczornych. Zajęcia te organizowano tak, aby jak największa grupa odbiorców mogła wziąć w nich udział. Z naszej strony terminy spotkań były ściśle związane z czasem pracy placówek oświatowych: wrzesień – czerwiec. Przyczynia się to do nawiązania współpracy z nauczycielami i ze szkołą w sposób bardziej przyjazny.

W kolejnych latach działania muzeum zostały poszerzone o tematykę związaną z mniejszością rosyjską oraz niemiecką. Te kilkudniowe wydarzenia z każdą kolejną edycją wzbogacano nowymi treściami w postaci warsztatów, spotkań, wystaw, quizów, koncertów, q&stów, degustacji. Do wspólnego projektu muzeum zaprosiło Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Zespół Szkół Zakładu Doskonalenia Zawodowego w Kielcach, Zespół Szkół Przemysłu Spożywczego w Kielcach, Zespół Szkół Katolickich Diecezji Kieleckiej, Zespół Państwowych Szkół Muzycznych w Kielcach. Wspólne projekty powstawały także we współpracy ze Świętokrzyskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Dzięki staraniom Muzeum Historii Kielc, ŚCDN i firmy Ekosan została otwarta wystawa „Duvdivani i jego prace”. Ekspozycja prezentowała 28 reprodukcji Jesekiela Dawida Kirszenbauma – tworzącego pod pseudonimem artystycznym Duvdivani – który specjalizował się w m.in. karykaturach. Duvdivani był polskim malarzem i karykaturzystą pochodzenia żydowskiego. Urodził się 15 sierpnia 1900 r. w Staszowie, a zmarł 1 sierpnia 1954 r. w Paryżu. W 1920 r. przybył do Niemiec, a trzy lata później rozpoczął studia w Bauhausie w Weimarze u Paula Klee, Wassilego Kandinskiego. W 1933 r. wyemigrował do Paryża i przyłączył się do École de Paris. Jesekiel Dawid Kirszenbaum przeżył wojnę i po jej zakończeniu powrócił do twórczości poświęconej w znacznej

8 S. Wiech, *Rosjanie w Kielcach*, w: *Kielce przez stulecia*, s. 186.

części ekspresjonistycznemu opisowi dziejów Zagłady. Wystawa dała możliwość rozmowy na temat mniejszości żydowskiej w Kielcach, a uczniowie Zespołu Szkół Integracyjnych nr 11 przedstawili prezentację „Żydzi – nasi Sąsiedzi”.

Cykl spotkań o charakterze edukacyjnym adresowany był do odbiorcy w każdym wieku. Organizacja spotkania na pierwszym etapie opierała się na zwiedzaniu stałej wystawy historycznej *Z dziejów Kielc* z przewodnikiem. Poznawali uczestnicy historię danej mniejszości w oparciu o eksponaty ze zbiorów MHKI. Kontakt z pamiątkami-eksponatami, które zachowały się do dziś, realizuje podstawową funkcję, jaką spełnia muzeum. Zwiedzający tylko poprzez bezpośrednie zetknięcie się z eksponatami miał okazję do ich poznania i głębokiego przeżywania. Edukacyjna funkcja muzeum polega na tym, że daje możliwość osobistego obcowania z dziełem, pomaga dotrzeć zwiedzającym do tych wartości, które są im bliskie. Często, by uatrakcyjnić zwiedzanie, ale też zmotywować zwiedzających do większej uwagi, w ramach zwiedzania otrzymywali karty pracy. Działania te umożliwiały kontakt z publicznością, co przyczyniało się do wymiany myśli, oczekiwań i pomysłów.

Kolejnym elementem były spacer/wycieczki po Kielcach, podczas których poznawaliśmy miejsca, budynki, gdzie żyli nasi sąsiedzi. Uczestnicy dzięki wycieczkom pogłębiali wiedzę. Byli zaciekawieni. Trasa związana z historią mniejszości żydowskiej miała wiele wariantów, biegła m.in. przez plac Wolności, Rynek, ul. Bodzentyńską, Wesołą, miejsca, które włączone były w czasie II wojny światowej do getta, Pakosz. Punkty na trasie spaceru dotyczącego historii mniejszości rosyjskiej to m.in. plac Wolności, Rynek, Wzgórze Zamkowe, Cmentarz Stary. Spacer dawał możliwość przechodzenia od tego, co znane, do tego, co nieznanne, intrygujące. Zaciekawienie i ciekawość uczestników była tu najważniejszym „motorem” aktywności. Wycieczki czy spacer były też inspiracją i punktem wyjścia do dalszego rozwijania zainteresowań historycznych. Były niejako ilustracją tego wszystkiego, co uczestnicy wcześniej już podczas nauki szkolnej poznali. Efekty wycieczki/spaceru były nieporównanie większe niż z lekcji szkolnej, choć na bieżąco może mniej uchwytnie i ewidentne, jednak bardziej wszechstronne i głębsze⁹. Od 2016 r. do wycieczek „Śladami mniejszości” wprowadziliśmy questy. Ta nowa forma poznawania, zwana „zwiedzaniem z zagadkami”, uczyła, bawiła, angażowała emocjonalnie i pozwalała twórczo odkrywać świat. Dzięki questingowi wycieczkę łatwo zamieniliśmy w pasjonującą grę terenową. Uczestnicy posiadający karty z zagadkami odkrywali bogactwo lokalnego dziedzictwa, często dowiadywali się rzeczy, o których nigdy wcześniej nie słyszeli, choć były na wyciągnięcie ręki. W ten sposób zdobywali lub poszerzali wiedzę na temat własnego miasta i integrowali się w obrębie lokalnej społeczności. Quest z historii mniejszości dotyczył zagadek związanych z placem Wolności, kościołem ewangelickim, wzgórzem zamkowym. Tajemnice, które odkrywali uczestnicy wiązały się z figurą św. Tekli czy Henrykiem Sienkiewiczem.

9 A. Warczyńska, *Questing – nowe oblicze krajoznawstwa*, w: *Współczesne oblicza krajoznawstwa*, red. A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk, Warszawa 2016, s. 341.

Dni Kultury Rosyjskiej, projekt graficzny afisza Daria Maroń-Ptak, 2018

Dni Kultury Niemieckiej, projekt graficzny afisza Daria Maroń-Ptak, 2018

Dni Kultury Żydowskiej 2018, projekt graficzny afisza Daria Maroń-Ptak na podstawie projektu lalki wykonanego przez pracownię plastyczną Teatru Lalki i Aktora „Kubuś” w Kielcach według projektu Alexandra Andrzeja Łabińca do spektaklu „Osiem światła Chanuki”

Celem dni kultur, organizowanych na przestrzeni kilku ostatnich lat, było „otwarcie” się na publiczność i nowe treści. Obok widza statycznego, oglądającego, pojawił się aktywny uczestnik wydarzeń: spotkań, pokazów, promocji, warsztatów, konkursów, koncertów. Programy edukacyjne adresowane były zarówno do dzieci i młodzieży, jak i do dorosłych uczestników¹⁰. Największe grupy, korzystające z wydarzeń międzykulturowych to uczniowie klas 4–6, uczniowie z gimnazjum, szkół zawodowych oraz szkół ponadgimnazjalnych. Program dni kultur cieszył się też zainteresowaniem słuchaczy Uniwersytetu III Wieku. Dlatego też projekty z nimi związane proponowały zróżnicowane formy aktywności: poprzez warsztaty twórcze, projekcje filmowe, wykłady, spotkania, koncerty¹¹.

Osoby indywidualne były zachęcane, motywowane (poprzez wybór obiektów, konkretne treści umieszczone w opisach), do autorefleksji, wejrzenia w głąb siebie, autoanalizy i syntezy własnych spostrzeżeń. Wśród propozycji cieszących się dużym zainteresowaniem osób indywidualnych były wystawy, m.in. „Duvdivani i jego prace”, „Ikony”, spotkania z twórcami ikon, jak Michał Płoski, Ewa Sadowska, Wiesława Rawska, liczne koncerty muzyki żydowskiej, rosyjskiej, niemieckiej, chóru prawosławnego, warsztaty śpiewu starocerkiewnego, wykłady poświęcone kulturze mniejszości związanych historycznie z Kielcami.

Współpraca z grupami to ważny aspekt pracy przy projektach edukacji międzykulturowej. Grupy o określonych wymaganiach musiały mieć dostosowane treści poprzez zastosowanie metod animacji w zależności od ich możliwości i kompetencji¹². W czasie trwania działań często korzystali z warsztatów, np.: wycinanki żydowskiej, warsztatów językowych – hebrajskiego, rosyjskiego, niemieckiego, tworzyli też matrioski. Ważnym elementem były wspólne projekty uczniów szkół kieleckich i muzeum nad usystematyzowaniem wiedzy o mniejszościach w Kielcach na przestrzeni wieków. Wymiana doświadczeń pozwoliła na udoskonalenie makiety getta, które funkcjonowało w Kielcach, wykonanej przez uczniów Szkoły Podstawowej Integracyjnej nr 11. Dzięki udostępnieniu zbiorów muzeum powstało wiele prezentacji, które uwzględniły eksponaty muzealne.

Szczególnie istotne było zainteresowanie edukacją muzealną rodzin. Dzieci przybywające do muzeów w towarzystwie dorosłych, najczęściej swoich rodziców czy dziadków, stanowiły dla animatorów muzealnych szczególne wyzwanie. Różne grupy wiekowe o zróżnicowanych zainteresowaniach należało poprowadzić tak, aby obydwie strony wyniosły ze spotkania w muzeum багаż dobrych doświadczeń, niezapomnianych przeżyć, i chciały tam jeszcze powrócić. Było to wyzwanie, przed którym stali muzealnicy i edukatorzy¹³. Grupy te najchętniej wybierały warsztaty i przedstawienia. Dużą popularnością cieszył się projekt „Przywróćmy pamięć”, realizowany w gimnazjum w Woli Jachowej w ramach edukacji

10 G. Żuk, *Edukacja muzealna i nowe media*, w: *Animacja działań kulturalnych – wyzwanie współczesności*. Red. M. Latoch-Zielińska, Warszawa 2010, s. 99.

11 Tamże, s. 108.

12 J. Kargul, *Upowszechnianie, animacja, komercjalizacja kultury. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2012, s. 251.

13 Tamże, s. 98.

wielokulturowej. Jego efektem było przedstawienie „Wieczór Żydowski”, które gościnnie prezentowane w 2010 r. na dziedzińcu muzealnym, zgromadziło prawie 200 osób. Ciekawym wydarzeniem były warsztaty teatralne w wykonaniu pani Anny Domalewskiej – animacja jednej z lalek z przedstawienia „Osiem światła Chanuki” wprowadziła odbiorców, dzieci 5–6 letnie, w świat świat żydowskich. Święto Światła, obchodzone przez osiem dni końca listopada i początku grudnia, ma charakter rodzinny. Codziennie zapala się o jedną świecę więcej w specjalnej lampie chanukowej, stawianej w oknie. Dzieci obdarowuje się prezentami: słodyczami i drobnymi monetami. Wydarzeniu towarzyszyła wystawa lalek oraz fotografii z Teatru Lalki i Aktora Kubuś w Kielcach z przedstawienia „Osiem światła Chanuki”. Przedstawienie dało możliwość przeniesienia się w świat, jakiego już nie ma – żydowskich miasteczek. Przetrwały tylko wartości najważniejsze, uniwersalne, jednakowe dla Żydów i Polaków.

W ramach działań edukacji międzykulturowej z naszej oferty korzystali także uczniowie ze szkół specjalnych oraz z ośrodków terapii dziennej. Grupy te chętnie brały czynny udział w warsztatach tańca inspirowanego muzyką żydowską, prowadzonych przez zespół Kamena z Gimnazjum. im. Gen. Kazimierza Tańskiego w Chmielniku, oraz w degustacji potraw i koncertach. Uczestnicy warsztatu „Krasnal w kulturze polskiej i niemieckiej” poznali historię krasnala oraz samodzielnie wykonali jego postać. Warsztat cieszył się zainteresowaniem.

Różnorodność stosowanych form, metod pracy, pomocy dydaktycznych, stwarzała płaszczyznę uczestnictwa, działania, doświadczenia, interakcji oraz zabawy. Najmłodsi uczestnicy międzykulturowej edukacji mieli okazję uczenia się dzięki zaangażowaniu różnych sfer aktywności (poznawczej, emocjonalnej, ruchowej), co bez wątpienia zachęcało do uczestnictwa w proponowanych im inicjatywach¹⁴.

W epoce internetu powstały nowe możliwości prezentowania działań muzealnych w globalnej sieci, do której dostęp można uzyskać w każdym niemal domu, w każdej szkole.

Internet obok telewizji, radia i prasy jest jednym z podstawowych źródeł informacji i z każdym rokiem staje się również coraz bardziej rozpowszechnionym narzędziem komunikowania ze światem zewnętrznym¹⁵. Wykorzystanie takiego instrumentu w pracy leży w interesie muzeum. Pozwala on upowszechnić informacje o zbiorach, prezentować wystawy, prowadzić zajęcia edukacyjne, organizować konkursy itd.¹⁶.

Ze strony można pobrać materiały do questu „Śladami mniejszości w Kielcach”, quizu dotyczącego historii mniejszości w Kielcach, który można samodzielnie rozwiązać. Uczniowie i studenci coraz częściej szukają na stronie internetowej i facebooku muzeum materiałów do swoich prac. Na stałej wystawie można korzystać z QR-kodów. Kod QR (z ang. Quick Response) to kwadratowy odpowiednik kodu kreskowego, mający jednak zdecydowanie więcej zastosowań. Można z jego

14 G. Żuk, *Edukacja muzealna...*, s. 100.

15 Tamże, s. 101.

16 R. Pater, *Uczyć się przez całe życie w muzeum, z muzeum i poprzez muzeum*, w: *Muzea i uczenie się przez całe życie*, red. P. Majewski, Warszawa 2013, s. 14.

pomocą dotrzeć do szerszych omówień eksponatów i wydarzeń, umieszczonych na stronie internetowej. Właśnie w takiej formie wykorzystujemy go na stałej wystawie *Z dziejów Kielc*. Najciekawsze eksponaty, wśród nich związane z historią mniejszości narodowych w Kielcach, na wystawie oznaczone zostały QR-kodami, które można odczytać za pomocą smartfona z zainstalowaną aplikacją, dostępną bezpłatnie. Eksponaty, które posiadały QR- kody, to między innymi fotografie bożnicy żydowskiej, dom modlitwy Herszla Zagajskiego, pamiątki związane z gettem.

Warto zwrócić uwagę na funkcjonowanie mediów społecznościowych. Facebook, który funkcjonuje w muzeum od kilku lat, jest narzędziem dającym możliwości dotarcia do nowego odbiorcy, ułatwiającym przekazywanie treści i wymianę opinii. Ma to także przełożenie na liczbę uczestników w przygotowywanych w muzeum wydarzeniach.

Współczesna edukacja międzykulturowa, realizowana w Muzeum Historii Kielc w latach 2009–2018, pokazała, że tematy dotyczące mniejszości mają charakter wielowymiarowy i wielowątkowy. Wpłynęła ona na rozwój i otwartą postawę uczestników wydarzeń, a także pozwoliła na poszerzanie wiedzy i zdobywanie nowych umiejętności (bądź rozwijanie już posiadanych).

Iwona Grabczak (Kielce History Museum)**Intercultural Education in the Light of Educational Projects Conducted by History Kielce History Museum in 2009-2018**

The aim of the paper is to present educational activities undertaken in the Kielce History Museum for the promotion of the cultures of neighbouring nations. There were Jewish Culture Days, Russian Culture Days and German Culture Days. The programs of the events were addressed to schoolchildren and adult audiences. The meetings included workshops, lectures, concerts, wine tastings, exhibitions, and walks. Numerous Kielce institutions and educational centres co-operated during the organization of such events.

Keywords: intercultural education, Jewish minority, Russian minority, German minority